

Orvosi etika, bioetika

Dr. Csoknya Tünde Éva
tanársegéd
2020. szeptember 8.

„Vajon felhasználható egy kitalált, etikátlan orvos arra, hogy etikát tanítsunk?”

/American Journal of Bioethics, Mark R. Wicclair/

Doktor House

- Vajon egy cinikus, pimasz és a cél érdekében minden szabályon átgázoló orvos-zseni erkölcsi mintául szolgálhatna?
- Legtöbbek számára: nem erkölcsi lecke, de a betegek életét alapvetően befolyásoló döntések erkölcsi jellege hangsúlyos.

„Doktor House és az élet etikája”

- Kovács Gusztáv:
 - „Doktor House és az élet etikája” előadássorozat; „A páciens neve: Doktor House”
- Marburgi egyetemen Jürgen Schäfer professzor vezetésével indított szeminárium:
 - „Vajon Marburgban is meggyógyítottuk volna a beteget?” => szűk értelemben vett orvostudományi szempontokra fókuszál => Schäfer válasza: nemcsak gyorsabban diagnosztizálták volna a betegséget, hanem „lényegesen barátságosabbak, kevésbé cinikusak és kevésbé agresszívek” lettek volna

Doktor House és a bioetika

- „Mondhatjuk azt is, hogy ami a House sorozat a bioetikának (egy hatékony eszköz annak befogadhatóbbá tételéhez), az a bioetika az általában vett filozofálásnak (egy hatékony eszköz annak befogadhatóbbá tételéhez).”

/Nemes László/

Bioetika

= az élővilág kérdéseivel foglalkozó interdiszciplináris tudomány, amely összegyűjti az információkat a biológia, ökológia és szociológia legfontosabb irányzataiból, majd az ismeret anyagokat rendszerbe integrálja.

Bioetika

- két görög szó összeillesztése: biosz (élet) + etika

Erkölcs = az adott társadalomban érvényes magatartási szabályok v. egyes ember bizonyos cselekedetekkel kapcsolatos ítéletei.

Etika = ezeket a szabályokat és ítéleteket vizsgálja + kérdez rá alapjaikra; pl. mi alapján ítélünk meg valamit jónak és rossznak?

Bioetika = orvosi etika?!

- A bioetika nem általánosságban vizsgálja az emberi cselekvést, hanem annak kisebb szeletét, az élővilággal és benne az emberrel szembeni magatartást.
- Sokáig a bioetikát az orvosi etikával azonosították, de ma sokkal tágabban értelmezzük, ide sorolhatóak: az állatvédelemmel, az ökológiával + a biológiai kutatással kapcsolatos erkölcsi kérdések is.

A bioetika témái

- Egészség – betegség
- Élet – halál
- A tájékozott bejegyezés elve
- Az asszisztált reprodukív technikákkal kapcsolatos kérdések: családtervezés, abortusz, mesterséges megtermékenyítés
- Szerv – és szövetátültetés etikai kérdései (agyhalál)
- Az emberen végzett kutatások és kísérletek erkölcsi kérdései: génkísérletek, őssejtek
- Eutanázia, haldoklás
- Igazságossági kérdések az egészségügyben

Befolyásoló tényezők

1. Kísérletek

- hitleri Németország
- emberkísérletek Japánban

=> a tudomány függetlenítheti magát az erkölctől

=> a tudományos haladás nem indokolhat minden eszközt

Befolyásoló tényezők

2. Biológiai és orvostudományi áttörések

Lökést adott a bioetika formálódásának => az 1950-es évektől a biológiai és orvostudományi területen elért áttörések sorozata:

- Pl.: 1954 Bostonban - az első veseátültetés; 1967 Fokváros - első szívatültetés; 1978 az első lombikbébi (Louis Brown); 1996 az első klónozott birka (Dolly); 2006 az emberi génszerkezet feltárására létrehozott projekt befejezése; és még rengeteg kevésbé látványos, de óriási hatású fejlesztés.

Befolyásoló tényezők

3. Ökológiai válság felismerése

- A II. világháborút követő gazdasági és technikai fellendülés => a korlátlan fejlődés illúzióját keltette.
- A környezetszennyezés, a népességnövekedés, az élelmiszertermelés és az iparosodás által előálló problémák folytán az új tudomány egyik feladata: az emberiség túlélésének elősegítése lett.

Befolyásoló tényezők

4. Az emberek gondolkodásának megváltozása

- Az emberek gondolkodásának megváltozása alapvető társadalmi etikai elvekről
=> a mai bioetika egyfajta szemléletmódot is jelent. Központi jelentőségű:
- az egyéni szabadság és az emberi méltóság tisztelete,
- a hatalmi egyenlőtlenségekből fakadó elnyomó tendenciák kiküszöbölésére + a társadalmi igazságosság méltányos normáinak kialakítására való törekvés.

„Aminek nem szabad megváltoznia, az az orvostudomány morális magva, az, ami a hivatás etikai azonosságát adja – a beteg jóllétének elsődlegessége.”

/E. Pellegrion/

Út az orvosetikától a bioetikáig

- Az orvosetika + a tágabb értelmű egészségügyi etika: foglalkozási, illetve hivatássetika.
- Legfőbb alapelvek: ősrégi hagyományok => ettől eltérést akár a jog eszközével is büntették => az elvek vitatottá váltak, a parancsuralmi rendszerek visszahatásaként: szabadság, autonómia lett irányadó.
- Igyekeztek meggyőzni mindenkit: az eddigi elvek „paternalisztikusak”, a gyógyított helyzetével visszaélő lehetőségeket teremtenek => megkezdődtek a betegek jogaiért folyó küzdelmek.
- A jogászok „szuperpaternalisták” lettek? Ők akarják megmondani az orvosoknak, hogyan kell viselkedniük a betegekkel?! Egy újabb parancsuralmi rendszer kialakulásának vagyunk tanúi?!

Hippokratészi orvosi etika

- A nyugati orvosi etika első hagyományai: Hippokratész (Kr. e. 460-K.r. e. 370), az eskü szövege ősi, hatása jelentős (közös vonások: iszlám kódex).
- Az orvos személye: törvényen felül (királyokhoz és papokhoz hasonlóan).

Hippokratészi eskü

„Esküszöm a gyógyító Apollónra, Aszklépioszra és Hügieiára és Panakeiára és valamennyi istenre és istennőre, akiket ezennel tanúkul hívok, hogy minden erőmmel és tehetséggemmel megtartom következő kötelességeimet: tanáromat akitől e tudományt tanultam, úgy fogom tisztelni, mint szüleimet, vagyonomat megosztom vele, s ha rászorul, tartozásomat lerovom; utódait testvéreimnek tekintem, oktatom őket ebben a tudományban, ha erre szentelik magukat, mégpedig díjtalanul; továbbá az orvosi tudományt áthagyományozom fiaimra és azokra, akik az orvosi esküt leteszik, másokra azonban nem. Tehetségemhez és tudásomhoz mértén fogom megszabni a betegek életmódját az ő javukra, és mindent elhárítok, ami ártana nekik. Senkinek sem adok halálos mérget, akkor sem ha kéri, és erre vonatkozólag még tanácsot sem adok. Hasonlóképpen nem segítek hozzá egyetlen asszonyt sem magzata elhajtásához. Tisztán és szentül megőrzöm életemet és tudományomat. Sohasem fogok hólyagkövet operálni, hanem átengedem ezt azoknak, akiknek ez a mesterségük. Minden házba a beteg javára lépek be, s őrizkedni fogok minden szándékos károkozástól, különösen férfiak és nők szerelmi élvezetre használatától, akár szabadok, akár rabszolgák. Amit kezelés közben látok vagy hallok – akár kezelésen kívül is a társadalmi érintkezésben, – nem fogom kifecsegni, hanem titokként megőrzöm. Ha ezt az eskümet megtartom és nem szegem meg: örvendhessek életem fogytáig tudományomnak, s az életnek, de ha esküszegő leszek, történjék ennek ellenkezője.”^L

Teológiai megalapozottságú orvosi morál

- Kereszténység: a katolikus egyház hozzájárult az erkölcsök fenntartásához, javításához; az emberi személy fogalma: egyre nagyobb szerephez jutott.
- Kidolgozták az emberi élet szentségét, sérthetetlenségét megalapozó elveket, elvetették az abortuszt, a gyermekgyilkosságot, az eutanáziát, a csonkítást.
- Fontos eleme a változásnak az orvosi technika fejlődése => új megközelítések, új kérdések.

Az újkori filozófia hatása

- Az újkori, liberális etikát hirdető filozófiák: egyéni autonómia elvét hangsúlyozzák szemben az orvos tekintélyével.
- Mind a négy elv - **segítés, nem ártás, autonómia, igazságosság** - nagy múltra tekinthet vissza, hozzátartoznak a nyugati gondolkodás fejlődéséhez.

XX. század második fele

- **1. fordulópont: a hagyományos orvosi etikától a bioetika felé elmozdulás,**
- **2. minőségileg eltérő tudományos fejlődés.**

=> A medicina fejlődése megváltoztatta a medicina funkcionálásának tartalmát és kereteit, valamint az egészségügyben dolgozók + a betegek kapcsolatának kontextusát.

=> A hagyományos orvosi etikát felváltja a bioetika (multidiszciplináris lett).

A bioetika alapelveinek kialakulása

70-es évek végén a *Georgetown Mantra* a következő négy bioetikai alapelvet rögzíti:

- *Jótekonyság*
- *Ne árts!*
- *Autonómia*
- *Igazságosság*

A bioetika múltja és jelene

Forrás: history.com

- A nürnbergi per: szimbolikus esemény, a bioetika születésének is meghatározó eseménye.
- => **Nürnbergi kód:** az első dokumentum, amelyben a modern medicina gyakorlatának etikai szabályozására kísérlet történik.

A bioetika múltja és jelene

- „Ide-süss” (Lookey-Here Ethics) etika => a korai szakaszban megjelent írásokban => retorikai kérdések felvetése: Istent játszunk? Ki döntsön? Milyen értékeket kell feláldozni?
- Eleinte: a kérdéseket tágan értelmezték, később: specifikusabb kérdések.

Meddig mehetünk el ?

- Technika => Mi az, amit valójában tenni akarunk?
- Sci-fi bioetika: a jövőbeli problémákra fókuszál. => Például mit jelent az emberi test, ha az arcot szintetikusan előállított új arcra cserélhetjük, vagy ha beavatkozással a kívánt tulajdonságokat rendkívüli módon fejleszthetjük?
- Hol a technika és az emberi testünkbe való beavatkozás határa?

Doktor House

- Orvosi technológiák korlátlan használata.
- Megszegi az írott és íratlan normákat (hivatásbeli és általános emberi szabályok).

Mitől népszerű a sorozat

„Mi lenne, ha a cinikus Doktor House jó lenne?” (Vatikán lapjában megjelent írás):

- a politikai korrektség átlépése vonzó lehet;
- sikeresek lehetnek „gátak, frusztrációk és csalódások nélkül”;
- emberi valóság + vágyak karikatúrája.

Aktualitása

- Nem tér ki a konfliktusok elől => a sorozat tele van olyan kérdésekkel, amelyek kihívás elé állítják erkölcsi érzékünket, ezek a kihívások például az alapelvek, a szabadság és az egészség kérdése.
- Vajon előfordulhat, hogy olyan döntéseket akarunk majd meghozni, amely döntésekre korábban legfeljebb betegségek következtében kényszerültünk?

Egy test – két DNS

- A 13 éves Jackson genetikai mozaicizmussal született. Szüleinek választani kellett, hogy milyen neműként kívánják felnevelni. Úgy döntöttek, hogy fiú legyen. A szülők a gyermeknek soha nem beszéltek a genetikai rendellenességről. Az állapotának fenntartásához szükséges tesztoszteron injekciókról azt hazudják, hogy vitaminok.

(Doktor House, 5. évad 16. epizód)

Mozaicizmus

- Az adott egyed egymástól különböző kromoszómakészletű sejtekkel rendelkezik. Ez áll fenn például azoknál, akiknek az egyik szeme barna, a másik pedig kék. Jackson esetében a sejtek egyik csoportja genotípusosan női (XX), a másik pedig férfi (XY) volt. Ritka rendellenesség.

„Stella the fella”

Pl. lengyel származású amerikai sprinter, Stella Walsch

- 1932 Los Angeles-i olimpián: arany; 1936 Berlin: ezüst
- gyanú: férfiként?
- 1980 fegyveres rablás során életét vesztette; ekkor derült ki, hogy rendellenes nemi kromoszómákkal rendelkezett

Kinek a döntése?

- A sorozatbeli Jackson szüleinek gyermekük születése előtt el kellett dönteniük: fiúként vagy lányként nevelik.
- A szülő-gyermek kapcsolat szempontjából => Jackson: „Inkább arról van szó, mit nem akart, hogy kipróbáljak. Én táncolni akartam. Erre kiborult, és azt mondta, a kosár meg a hoki között választhatok.”
- Felmerülő etikai probléma: olyanról kell dönteni, ami nem kellene, hogy az ő illetékességi körükbe tartozzon.

Dizájnerbékik

- Paradox módon a modern technológiák -> ebbe az irányba: meghatározni, milyen legyen a gyermek, fiú v. lány, szőke v. barna, kék v. zöld szemű stb.
- Régen: népi szokások
- Ma: valóban rendelkezünk olyan technikával, amivel befolyásolhatjuk a születendő utód tulajdonságait.

A társadalmi nyomás

- A prenatális diagnosztikai eljárások: „belátást” engednek az anyaméhben belüli életbe => sors helyett: tervezés => hatással van a szülő-gyermek viszonyra.
- Egy német szociológus házaspár, Elisabeth Beck-Gernsheim és Ulrich Beck így ironizál:

„...Lehetőleg minden hiányosságot ki kell javítani, (...) minden képességet ki kell fejleszteni (zongoraórák, nyelvi tábor, tenisz nyáron és sítanfolyam télen). Egy új piac jön létre (...) Az új lehetőségek pedig gyorsan kötelesség jelleget vesznek fel. Mert a szülőknek nemcsak a lehetősége van meg, hanem kötelesek a gyermekről fogszabályozóval és ortopéd betéttel, sítanfolyammal és nyelvi táborral gondoskodni.”

A prenatális diagnosztika veszélyei

- 1. Ha a teszt eredményét nem megfelelően értékelik.
- 2. Az orvostudomány a rendellenességek jelentős részét nem tudja gyógyítani.

=> Arra is használható: megbizonyosodjanak róla, hogy megfelel-e az utód a szülők igényeinek + a társadalom elvárásainak.

A feltételhez kötött szülőség nem egyeztethető össze az emberi méltósággal! /Kovács Gusztáv/

De vajon szabad-e megtennünk, amire technikailag képesek vagyunk?

Szabad-e a szülőknek megválasztani gyermekük nemét?

A szülők saját maguk határozhatják meg gyermekük örökölt tulajdonságait?!

A génszerkesztés vagy genomszerkesztés (egyszerre több gén szerkesztése) alatt olyasfajta génkezelést kell érteni, amelynek során egy molekuláris olló segítségével egy adott génszakaszt javítanak meg.

2015 „Már jönnek is a genetikailag módosított emberek”

Kínai kutatók megcsinálták az első genetikailag módosított emberi embriókat (nem valódi, életképes emberi embriókon zajlott).

- nagyfokú etikai aggályok + sok nyitott kérdés
- eredeti cél: bizonyítsák, hogy bizonyos genetikai betegségeket is lehet orvosolni
- csak az embriók 14%-ában következett be a megfelelő lépés + nem mindig csak a megváltoztatni kívánt gén sérült

2015 „Az elképzelhetetlen elképzelhető lett.” /David Baltimore/

A tudomány állása leelőzte az aktuális szabályozási kereteket.

Január, Napa:

- „A genomszerkesztési technológia (...) emberekben lehetőséget adhat a genetikai betegségek gyógyítására, míg más élőlények módosításával lehetővé válhat a teljes bioszféra átformálása a környezet és az emberi társadalom előnyére. **Azonban ezekhez az óriási lehetőségekhez az emberi egészséget és jóllétet érintő ismeretlen veszélyek társulnak.**” /*Science*/

December, Washington:

- Az ivari sejtek módosítása ellenjavallt, és ez addig nem változik, amíg az alap kutatások nem tisztázzák pontosan a CRISPR eljárás hatékonyságát és pontosságát + nem alakul ki valamilyen társadalmi konszenzus arról, hogy erre valóban szükség van.

2017 „Még mindig távol a dizájnerbábik kora”

Amerikai kutatók több mint száz embrión azt vizsgálták, hogy mennyire lehet a CRISPR-rendszerrel hibákat javítani.

=> Az emberi genetikai állomány tetszőleges pontját nagy pontossággal el tudják érni, de abban még nem hatékonyak, hogy a sejteket rávegyék, hogy oda a megadott információt vigyék be.

2018 Lulu és Nana, az első génszerkesztett gyerekek

Az ilyen típusú kísérletek „jegelése” volt az egyik fő ajánlása a 2015-ös amerikai, brit és kínai kutatók szervezésében megrendezett emberigenom-szerkesztésről szóló konferenciának.

- a genomszerkesztés veszélyei ⇔ akár nagyon súlyos, örökölhető betegségeket is legyőzhetünk

Természetes HIV-rezisztencia?!

A férfi HIV-pozitív volt, szeretne volna megkímélni gyerekeit attól, hogy elkaphassák.

Azonban:

1. a hagyományos szűrés ugyanennyire jó genetikai betegségek elleni küzdelemben;
2. ha a szülők 1-2 évig szedik a megfelelő antivirális szereket, akkor gyakorlatilag nulla az esély az átadásra;
3. hogy a gyerekeknek *később se* legyen esélye elkapni nem egyenlő egy életveszélyes betegség kezelésével.

=> Az egyetem etikai bizottsága tagadta, hogy engedélyt adtak volna, és felfüggesztették a kutatót, „He magára maradt az emberi génszerkesztés Rubiconjának átlépésében”.

„Felelőtlen egotrip”

He kísérlete indirekt módon rámutat: különböző országok jelenlegi szabályozási rendszerei alkalmatlanok egy ilyen kísérlet megfelelő levezénylésére és következményeinek kezelésére is.

- Például az EU GMO-szabályozása kapcsán => mivel ez alá vonták a genomszerkesztett élőlényeket is, olyan helyzet jött létre, hogy Lulunak és Nanának, ha valaha be akarnak lépni az EU-ba, külön engedélyt kell kérniük.

=> Sérülne az EU „génmódosítás-mentes” állapota.

Útravaló

„Nem hihetjük azt, hogy ha utódainkat – akár saját szájunk íze, akár a társadalom elvárásai szerint – tökéletessé formáljuk, azzal szabadabbak lesznek. Nem eshet a társadalom sem abba az illúzióba, hogy azáltal lesz jobbá, ha a gyermekek generációja a szülők vágyálmait váltja valóra. Egy ilyen társadalom éppen a sivárság, a fantázia nélküliség és az egyformaság antiutópiája lenne (...). A szülők generációjának sokkal inkább az a feladata, hogy gyermekeik számára nyitott jövőt biztosítson, még akkor is, ha ez nem egyezik meg száz százalékig vágyálmaikkal. (...) nem uralhatunk, nem befolyásolhatunk mindent, különösen nem a másik embert (...) van, amit a gyermekben nem uralhatunk, de inkább ezért is bánjunk vele embertársunkként.”

Kovács Gusztáv

Felhasznált források

Kovács Erika: Bioetika. http://www.kardio.hu/feltoltott/dokumentumok/fajl_20161020141039Bioetika.pdf (2020.09.01.)

Kovács Gusztáv: A páciens neve: Doktor House. Pécs 2010.

Nemes László: A bioetika alapelvei, az orvos-beteg kapcsolat etikája, a betegjogok. http://filozofia.uni-eger.hu/public/uploads/a-bioetika-alapelvei_5580274bbf3c8.pdf (2020.09.01.)

Nemes László: A bioetika három fajtája. http://filozofia.uni-eger.hu/public/uploads/a-bioetika-harom-fajtaja_558027942e235.pdf

Nyéky Kálmán (szerk): Bioetika és környezeti etika I. Budapest 2011.

Pörzsi Zsuzsanna: Autonómia versus felelősség a bioetikában és az egészségügyben. Doktori értekezés, Pécs 2013.

https://aok.pte.hu/docs/phd/file/dolgozatok/2013/Porczi_Zsuzsanna_PhD_dolgozat.pdf (2020.09.01.)

Varga Máté: Felelőtlen egotrip nyomán születtek a génszerkesztett kínai ikrek, Lulu és Nana. <https://qubit.hu/2018/12/10/felelotlen-egotrip-nyoman-szulettek-a-genszerkesztett-kinai-ikrek-lulu-es-nana> (2020.09.01)

Varga Máté: Lulu és Nana: megszülettek a világ első génszerkesztett gyerekei. <https://qubit.hu/2018/11/27/lulu-es-nana-megszulettek-a-vilag-első-genszerkesztett-gyerekei> (2020.09.01.)

Varga Máté: Már jönnek is a genetikailag módosított emberek? <https://sciencemeetup.444.hu/2015/04/23/mar-jonnek-is-a-genetikailag-modositott-emberek> (2020.09.01.)

Varga Máté: Még mindig távol a dizájnerbábik kora. <https://sciencemeetup.444.hu/2017/08/06/meg-mindig-tavol-a-dizajnerbebik-kora> (2020.09.01)

Varga Máté: Mennyire írjuk át az emberi genomot? <https://sciencemeetup.444.hu/2015/12/08/mennyire-irjuk-at-ez-emberi-genomot> (2020.09.01.)

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti
Tehetség Program

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

Készült az NTP-SZKOLL-19-0022. sz.
pályázata keretében